

sók többsége egybehangozóan nyilatkozott már. Nem kétséges, hogy az elméleti oportunitizmus a művészi igényesség, a hozzáértés nevében jelentkezik és még arra is hajlamos, hogy a logikus és szabatos marxista igényű bírálatat szembehelyezze a hanyatló polgári »színvonalat« és »igényességet« kifejező, a semminél alig többet mondó kozmikus, kollektív-kozmikus és mágikus stb. szavakat. Ez a polgári-arisztokratikus »végtelen«-átérzés az elméleti képzetlenség és a gondolati üresség végtelenül pregnáns szimbóluma; a hanyatló polgári esztétikában az esztétikai »élvezés« mocsarává lett, melyben mindenki jól érezheti magát, akinek nincs

pontos kifejezésre alkalmas érzése és gondolata.

Ahogy a marxizmus—leninizmus klasszikusai minden nehéz és bonyolult kérdést meg tudtak oldani a gondolat és a nyelv hatalmával, ugyanúgy a marxista esztétikának is meg kell tudni oldania a »költészet varázsa«-nak kérdését, ha következetesen a marxizmus—leninizmus módszerét alkalmazza. És nincs szüksége homályba burkolózó áltudományosságra és külön tolvajnyelvre, melyet csak a »beavatottak« értenének, ha lenne értelme.

KISS LAJOS

A magyar irodalom típusai

I.

Ha igaz, hogy a típus egy társadalmi jelenség lényegét fejezi ki, egy nemzeti irodalom típusainak tanulmányozása nem kevesebbet ígér, mint annak feltárását, mit látott meg ez az irodalom a maga társadalmi életének legfontosabb kérdéseiből. Ha így fogjuk fel a dolgot, megütődve állapíthatjuk meg, hogy a múlt magyar irodalomtörténete meg sem kezdte e feladat elvégzését, mely irodalmunk mondanivalóinak legmélyebb megvilágítását ígéri. Irodalmunk típusai helyett a múlt a különböző nemzetek tipológiáját szerette kutatni, s történelmünket a magyar lélek sajátságaiából magyarázni. Ugyanazon osztály nemzeteként különböző típusait kereste, nem pedig ugyanazon nemzet osztályonként és koronként eltérő típusait.

Így a Horthy-korban meglehetősen népszerűsége tett szert *Prohászka* Lajos tipológiája, amely nagy vonásokkal felvázolva a különböző európai nemzetek állítólagos lelki alkatát, végül részletesebben rajzolta meg a magyar ember »örök típus«-át, mint bujdosó-ét, akit szembeállított a német »örök típus«-ával, a vándorral. A bujdosónak, mint történelmi magyar típusnak felfogásában lehet is valami igazság, ha a magyar gyarmati helyzet következményét látjuk benne. De *Prohászka* nem így fogta fel. Az ő bujdosó-képe részben az irredenta, részben a

némekkel szemben érzett alacsonyrendűségi komplexum szülötte volt. Bizonyos hatást gyakorolt egy időben *Szabó Dezső* felfogása is, aki szerint Arany János Toldi Miklósa »a magyar irodalom központi típusa, folyton felkísértő arca«. Persze ez: a Toldi, aki *Szabó Dezső* fajgyűlölettel súlyosbított narodnyikságában született, a nagyszerű magyar paraszt jelképe, akit állandóan az idegenek nyomnak el. (A magyar irodalom sajátos arca (23. l.) *Szabó Dezső*t nem zavarta, hogy Toldi György és Nagy Lajos udvarának apródjai éppúgy nem idegenek, mint azok a birtokos nemesek, akik a magyar parasztot évszázadokon át jobbágyi elnyomatásban tartották. Az ő Toldi Miklósa nem azonos sem az aranyjánosi elgondolással, sem a történelmi valóság igazi tartalmával.

Megnehezíti a kérdés vizsgálatát az is, hogy a magyar köztudat irodalmi típusainkra csak egy kis részét fogadta el élete képeiül. Hamletet, Tartuffeot, Harpagont, Faustot, Oblomovot nemcsak saját nemzetük, de az egész emberiség egy-egy embertípus jelképéül tekinti; a francia közszellem szinte köznevekkül használja Tartuffe, Harpagon, Rastignac, Bovaryné, stb. neveit, s Oroszországban mindenki megérti ha Lenin egy-egy gogoli vagy cscedrini alakkal példálózik. A mi irodalmunk típusai közül csak kevés vált népszerűvé. Melyek? Egy fiatal irodalom-

történész szerint a népszerű, a jelképpé nőtt figurák »túlnyomó többségükben negatív tulajdonságok hordozói, a haladó írók társadalomkritikájának megtestesülései«, pozitív hóst nemigen találunk közöttük, mégpedig azért nem, mert ezek »az osztálytársadalmakban hol nyitabb, hol burkoltabb formában a fennálló rendszer elleni harcra mozgósítottak, veszélyt jelentettek az uralkodóosztályok számára«. (Pándi Pál: Csillag, 1952, 456. l.) Igaz volna ez? A fiatal író megelégszik az első feltevessel, mely a keze ügyébe került. De vajon az uralkodó osztály gyűlöletes képviselője, a haladó társadalomkritikát hordozó, kifejezetten támadó tendenciájú negatív figura kevésbé veszélyes a fennálló rendszerre, mint a pozitív hős? Nyúzó és Macskaházy kevésbé veszélyes, mint Toldi vagy János vitéz? Ha pedig legalább annyira veszélyesek az uralkodó osztály miért fogadná el inkább őket, mint a pozitív hőst? S vajon valóban inkább elfogadja-e? A tapasztalat szerint a rokonszenves hősök könnyebben válnak népszerűvé, mint a gyűlöletes alakok. A nép és az uralkodó osztály megegyezik abban, hogy a vonzó hőst szeretik, aminő Achilles, Siegfried, a mesebeli harmadik fiú, Toldi és János vitéz, vagy Ludas Matyi, Berend Iván vagy az aranyember. A negatív alakok általában csak akkor népszerűek, ha nem gyűlöletesek, csak nevetésgesek. Jellemző, hogy például Tolnai Lajos összes alakja közül csak egy vált annyira-amennyire közismertté: Közli József, a puszta dokumentumokat, történelmi adalékokat szellem nélkül publikáló tudományos kukac nevetésges alakja; vele még versben is találkozunk. (Komjáthy J.: Ha majd a hír...)

A komoly társadalmi kritikát magukba sűrítő alakok, irodalmunk legtöbbet mondó típusai nem kerültek ki a magyar olvasó képzeletének arcképcsarnokába, mert ezek az alakok mélyreható kritikával ábrázolták a magyar társadalmat, a magyar uralkodó osztály pedig illúziókban élt s visszautasította az őszinte bírálatot. Amíg a kritika legfőljebb tréfálkozva, mintegy csak a bőr felületét karcolta (mint Pontyi, Mokány, a Peleskei Nótárius alakja útján tette), ez csiklandozásnak számított, s nem tiltakoztak ellene. De Viola vagy Rózsa Sándor ábrázolása a társadalom csontrendszerét tárta fel, s ez már felháborodást váltott ki. Az ilyen regényalakokat forradalmasodó korok szűlték és csak a magyar társadalmi viszonyokkal mélyen elégtelen korok és

rétegek fogadták magukba. De nálunk az ilyen korok nem tartottak soká. Eötvös József Violájának nem volt ideje népszerűvé válni, mert 1845-ben jelentkezett, s ha 48-ig voltak is lelkes, együttérző olvasói, 49-től már visszatetszéssel találkozott. Emlékszünk rá, hogy Móricz Zsigmond Rózsa Sándor-a annakidején egyenesen felháborodást keltett. Ady és Móricz szemlélet u. i. a magyar uralkodóosztály még bosszúsabb indulattal utasította el, mint egykor Eötvösét: Neki illúziók kellettek, Jókai nagyszerű hőseit zárta a szívébe, vagy legfeljebb Mikszáth családianan kedélyes kritikáját fogadta el. Ez annyira így van, hogy a realista típusnak már a megteremtése is gyakran akadályokba ütközött: gondoljunk a hivatalos és társadalmi cenzura és az üldözés ezerféle módjára, amellyel az uralkodóosztályoknak ismételtelen sikerült megakadályozniuk, hogy íróink Dózsa György képét megalkossák. Regény- és drámairodalmunk ezért aligha mutat fel annyi mélyen megértett alakot, mint az orosz vagy a francia. Van benne sok töredékes kísérlet, de kevés az emlékezetbe vésődő monumentális alak. S csak természetes, hogy az az ellenállás, mely Dózsa ábrázolását rendszerint már csírájában megölte, a megszületett hasonló szellemű alakokat is megbélyegezni vagy tudomásul nem venni igyekezett.

Hogy fogjunk hozzá már most a magyar irodalom típusainak kikereséséhez? Keressük ki és gyűjtjük össze, szorgalmas botanikus módjára, milyen típusokat rajzoltak az egyes írók vagy hogy milyenek uralkodtak különböző korokban? Így csak a típusok egy rendszertelen és áttekinthetetlen katalógusát, szervetlen halmazát állíthatnánk össze, mi pedig, hogy úgy mondjam, a magyar irodalom »típusait« keressük, azokat, amelyek irodalmunk legfontosabb és megkülönböztető mondanivalóját sűrítik magukba.

Mint tudjuk, az író típusalkotása részben attól függ, hogy az objektív valóság mit tár eléje; de nem kevésbé attól is, mi az, amit helyesel és amit elítél, mi az, amit a fejlődést előmozdítónak vagy akadályozónak tart. A típus tehát az objektív valóságnak és pártos megítélésének közös szülöttje. Haladó kor és író ezért más típusokat rajzol, mint a reakció kora. Mutasd fel a típusaidat, mondhatná az irodalomtörténész az írónak, s megmondom, mi a politikai felfogásod. S ez nemcsak az íróra érvényes, hanem az irodalomtörténészre is. Amint az író a maga poli-

tikai felfogása szerint ítéli meg, mi a lényeges az élet jelenségei között, az irodalomtörténész is ugyanúgy válogat az irodalmi alakok között. Nincs mit tagadnunk, hogy az irodalomban nyugzó alakok tömegéből minket azok szólítanak meg, akiket magunk is keresünk, s azokat keressük, akik a magyar történelem leglényegesebb folyamatairól való felfogásunkat tükrözik. Így az sem véletlen, hogy irodalmunk típusait csak ma kezdjük tanulmányozni. Irodalomtörténetünk, mint afféle hivatalos alkalmazott, a múltban sokkal elmaradottabb volt, mint szépirodalmunk, s nem emelkedett olyan nézőpontra, ahonnan áttekinthette volna irodalmunk titkait. Ma épp azokat az alakokat figyeljük fokozott érdeklődéssel, akik előtt az uralkodóosztálybeli olvasó a múltban megbántva hunyta be szemét. Talán attól lehetne félni, hogy így az irodalomtörténész jogosulatlan szubjektív vizmust visz kutatásaiba, s voltaképp azt keresi, hogy az ő agyában lévő kép megvan-e az irodalomban is. De ily' »szubjektivitás«⁹ nélkül Háy Jánost, Közli Józsefet, vagy a népszínművek cigányát épp oly fontos típusnak kéne tartanunk, mint Violát, vagy Rózsa Sándort, így pedig lemondanánk a lényeges és a lényegtelen megkülönböztetéséről, azaz a lényegesnek megismeréséről. A könyvtári katalógusokhoz hasonló típusalmazt gyűjtenénk így össze, amely katalógusokban egy Petőfi-könyv éppen oly cédulán szerepel, mint Hazafi Verai János valamely nyomtatványa. Azonban a társadalmi élet jelenségei s az azokat tükröző irodalmi alakok közt vannak központi jelentőségű és vannak perifériális jelenségek. Elkülönítésüket az irodalomtörténész csak úgy tudja elvégezni, ha neki is megvan a felfogása arról, mi fontos, mi nem az. Elkerülhetetlen ez, s nem baj, hogy az. Csak az elengedhetetlen, hogy felfogása helyes legyen, hűen tükrözze a társadalmi valóságot. Ebben az esetben nem kell félnie attól a veszélytől, hogy találmokra ragad ki típusokat. A társadalom-történet térképe az irodalomtörténet területén is eligazít bennünket. Összefügg ezzel Lukács György megfigyelése: »Az emberi élet nagy objektív problémái... nem zseniális mesterek kitalálása, hanem egymásból következnek, egymással láncot alkotnak, magában az életben. Hogy tehát az irodalom nagy alakjai olyan folytatólagos összefüggésben vannak, hogy a nagy, tipikus alakok megteremtésében bizonyos történelmi hagyomány uralkodhatik: az csak

az élet objektív valóságában meglévő összefüggések tükröződése.« (Nagy orosz realisták, I. 129. l.)

II.

De ha — Lukács szavával — a magyar élet objektív valóságában meglévő összefüggések irodalmi tükröződését keressük, nyilvánvaló, hogy a XVIII. század vége óta (ahonnan regény- és dráma-irodalmunkat ezúttal vizsgálni óhajtom) a magyar történelem fő tendenciája lerázni a gyarmati helyzet igáját és a feudalizmus láncait, kivívni a nemzeti önállóságot és eljutni a kapitalista gazdálkodás és a polgári demokrácia vélt szabadságába. *E társadalomtörténelmi felismerés az a lámpa, amelynek kigyulladására az összes fontos típusok egyszerre megvilágosodnak előttünk.* Az irodalom úgy vesz részt a mondott harcban, hogy bemutatja a nemes igaztalanul előnyös és a paraszt igaztalanul hátrányos helyzetét. A főtipusokat ezek ábrázolásában kell keresni. Mivel pedig a nemes és paraszt ugyanazon társadalom, a feudális társadalom alkotórészei, képük együtt változik a társadalommal és ennek megítélésével. Ábrázolásuk fejlődésében a polgárosodási törekvés kezdete óta — természetesen a teljesség minden igénye nélkül — a következő állomásokra szeretnék rámutatni:

1. Az első fokon még csak a nemes van a láthatáron, s ő is csak a művelődés szempontjából. Bessenyei még enyhé gúnymosollyal nézte Pontyit, Csokonai már élesebb kritikával a magyar irodalmat fitymáló grófot és középnemest. E típus utolsó példányai Kisfaludy Károly Mokánya és Gaál József Baczur Gázsija. A bírálat e fokon egyelőre mindig kizárólag a kultúrához való viszony szempontjából történik.

2. A nemesség kritikája akkor éleledik ki, mikor a jobbágygazdálkodás csődje következtében a paraszt is megjelenik a láthatáron, s a nemesség a hozzá való viszonya szempontjából kerül mérlegre. Döbrögi uramat Fazekas Mihály már nem a műveletlensége miatt ítéli el, hanem mert igazságtalanul bánik Ludas Matyi-val; a királyi udvar fényűzése a Bánk bánban azért oly vértlázító, mert Tiborc és a Tiborcok nyomorához mérjük; Kisfaludy Károly Stibor vajdájának vad embertelensége is a jobbágyaival való viselkedésében lepleződik le.

3. A következő fokon a kritika az egész nemesi életforma megítélésévé mé-

lyül. Fáy András Bélteky Mátvásában, Eöt-vös A falu jegyzőjében, Petőfi szatíráiban (A táblabíró, Pató Pál úr, a Magyar Nemes, stb.), valamint Arany János Elvesztett alkotmányában (Rák Bende remekplasztikus alakjában) a haszontalan, parazita, mások verejtékén pohosodó, silány nemesnek mély megvetéssel rajzolt képeit kapjuk, a gogoli Holt lelkek arcképeinek magyar párjait.

4. Amint aztán világos lesz, hogy nemzeti és emberi szempontból milyen fontos a paraszt, a kritikai realizmus első nagy magyar alkotásában, A Falu jegyzőjében mint betyár tűnik elő. Tudjuk, hogy a jobbágy, akit a földesúri embertelenség betyárrá üldöz, a harmincas évek óta a magyar irodalom legnépszerűbb hőse, s nem véletlen, hogy a magyar kritikai realizmus utolsó nagy alkotása, Móricz Zsigmond Rózsa Sándora egy nagynevű betyár alakjának feltámasztásával zárja le a kört. A betyár, illetve rabló, mint a felbomló feudális társadalom és az eredeti főkefelhalmozódás elleni lázadás hőse, általános európai jelenség: a Robin Hood-balladákban éppúgy megtaláljuk, mint Schiller Haramiák-jában, vagy Kleist Mihael Kolhaasában. De a keleteurópai irodalmakban különösen népszerű: a görög klefte, a délszláv és román hajduk, az orosz szegénylegény, a magyar betyár mind ugyanazon típus változatai: valamennyien a földesúri kizsákmányolás ellen lázadnak.

5. A parasztsors új kérdéseit fedezi fel Arany János, azt, amelyet sárarany-motívumnak nevezhetnénk (bár egy pillanatra már Csokonai: Jövendölés egy somogyi iskolára c. versében felvillan.) Arany döbben rá először, hogy a paraszt elnyomása nemcsak ártatlan emberi életek pusztulását okozza, hanem gyakran magasabb szellemi értékeket is. Tudvalévő, hogy évtizedeken át foglalkoztatta őt a mostoha viszonyok miatt kárbavesztő népi tehetség kérdése. Ezt akarta bemutatni a Bolond Istókban, ezt a Falu bolondjában, ezt fejtegeti több prózai cikkeiben, mint pl.: »Ama bojtárfiú, ki oly keservesen rikatja furulyáját s órákig elnézi a felhők játékát, vagy a folyam siető vizét, szerencsésebb viszonyok között költő fog ott lenni, amaz élces falusi vőfélben, ki egész lakodalmas népet mulattat furfangos ötleteivel, a magyar nemzet vigjátékírója veszett el (s kár!), ama vén parasztjós, ki képzelme szörnyeivel egész vidéket rémületbe hoz, a romantika első apostola leendett. Egyik nagy költőnk arc-

képére hallám e megjegyzést: úgy néz ki, mint a falu bolondja, — s valóban fosztassék meg e költőnk az elemi oktatás minden jótékonyágáról, hagyassék magára egy rideg faluban, hol az anyagi lét fenntartása vesz igénybe minden erőki-fejtést, — nem tudom, ha az élelmesb, gyakorlatiabb, ügyesebb földiek szemében egyéb lesz-e?« (Az ésszerű utánzásról a költészetben). Ez a kérdés különböző változatokban ismételtlen felbukkan irodalmunkban, jeléül, hogy folyton vérző, nyílt sebe volt a magyar életnek. Ilyen népi tehetségre mutat rá Mikszáth a Különös házasság Vidonkájában, Tömörkény: Ferkó és Így volt rendelve c. novelláiban (Kétkézi munkások c. kötetében), Móra Ferenc a Szeptemberi emlék-ben, Gárdonyi annak a parasztembernek fájdalmas dilemmáját mutatja be, aki tudja, hogy jóesű fia elkallódik, ha nem tanul, ha meg tanul, hát elidegenedik tőle (Tanácskérés, Az én falum c. kötetében). De a helyzet tragikumát legmélyebben Móricz Zsigmond éli át, aki a forradalom küszöbéig vívó társadalmi fejlődésnek köszönhetette elődeinél mélyebb és világosabb társadalomszemléletét, melynek segítségével oly sikerrel általánosította tapasztalatait s a magyar irodalom legnagyobb típusalkotója lett. *Sárarany*-ában Turi Dani tragikus hangon mondja ki, hogy az ember »Arany a sárban. Ki hát a bűnös, ha ebből az aranyból semmi sem lesz? Az isten, aki nem csinált belőle semmit.« A sáraranyproblema jelentőségét eleve valószínűsíti, hogy nem magyar különlegesség, hanem a többi keleteurópai irodalomban is felbukkan (Turgenyev *Rugyin*-jában, Sienkievicz Muzsikás *Jankó*-jában, stb.) Legyen szabad ezzel kapcsolatban megpendíteni a javaslatot egy nemzetközi munkaközösség megszervezésére, mely a világirodalom s elsősorban a rokonfejlődésű keleteurópai irodalmak típusait tanulmányozná, s összehasonlításuk alapján megállapítaná, mi az, ami az egyes nemzeti irodalmak megkülönböztető tartalma.

6. 1848 után átmenetileg fordulat állt be irodalmunkban a nemes megítélésében. Míg a reformkor haladó irodalma a nemes főképp mint hitvány kizsákmányolt ábrázolta, most megvilágítja azt az értékes szerepet is, amelyet mint a függetlenségi harcok vezetője töltött be. Íróink előbb — a szigorú cenzura és loyális neveltetésük következtében — a gyűlöletes idegenek elleni küzdelmet csak a régmúltban és ott is az osztrák helyett né-

met, cseh vagy olasz kalandorok elleni harcokban mutatták be. 1848 eseményei élezik ki és tudatosítják az ellentétet Béccsel annyira, hogy ez most már sokáig nem is kerül le a napirendről. 1848-tól válik népszerűvé Rákóczi alakja, majd a szabadságharc témája. Mivel pedig a függetlenségi harcnak a kis- és középnemesség volt a vezetője, Jókainak évtizedeken át főtémája a köznemesség reformkorbeli hazafiassága, szabadságharcos hősiessége, önkényuralom alatti ellenállása; regényei népszerűségét is részben e köznemest dicsőítő felfogásának köszöni. Jókait követi Vas Gereben is Egy alispán c. regényében, mely a köznemesség magasabb rétegének reformkori hazafiasságát magasztalja.

7. Első pillantásra meglephet bennünket, hogy a zsirosparaszt, az úgynevezett kulák Móricz előtt ritkán szerepel irodalmunkban. S ha szerepel, a legtöbb esetben kedvező fényben, szinte oly eszményi alakként jelenik meg, akinek szaporodása lehet csak a cél. (Mikszáth: Bagi uram, Kozma: A magyar paraszt, György A.: Eszményi világ, 1890, 162. l.) Az első pillanattal feltűnő jelenség azonban könnyen érthető. Hiszen múlt századi irodalmunk a szemmel láthatóan pusztító nagybirtok ellen sem mer szót emelni, hogyan tenné ezt a veszélytelenebb paraszti birtok ellen, amely a grófi és főpapi 40.000 holdak mellett neveléségesen kicsiny! Egyelőre nem is veszélyt látnak benne, hanem éppen szövetségest, mégpedig mind a haladó, mind a reakciós tábor. A haladó erőknél ugyanis éppúgy szükségük volt a kulákra a feudáliszmus elleni támadásban, mint a reakciónak a proletár és haladó polgár elleni védekezésben. Gondoljuk meg, hogy a demokratikus polgári forradalom tartamára Lenin is az egész parasztságot szövetségesnek tekintette a cárizmus és a nagybirtok elleni harcban. Így történik, hogy a magyar irodalom ha itt-ott rajzol is egy zsirosparasztot (Gyulai: Varjú István), ennek lelketlen kapzsiságát erkölcsi tulajdonságnak tünteti fel s nem látja az osztályhelyeztetel összefüggő szükségszerűségét. Ez a magyarázata annak is, hogy minél jobban fokozódik a szocialista mozgalom — tehát a 80-as évek elejétől kezdve, — a reakció annál buzgóbban dicsőíti a kulákot, a »józan«, »megbízható, hazafias« parasztot, aki ellenáll a »bűnös, felforgató szocialista eszméknek«, s néhány főúr a birtokminimum törvénybeiktatásával is meg akarja erősíteni e paraszti védőbástyát.

III.

Közben azonban a kapitalizmus kibontakozása során átalakul irodalmunkban a nemes alakja. I. Első jele ennek, hogy a 70-es évek végén fellép irodalmunkban a dzsentri. Nálunk tudvalevőleg — szemben az eredeti hazájabeli szóhasználattal — azt a lecsúszott nemesembert nevezik így, aki vagyont s osztálya régebbi erkölcsi magatartását egyaránt elveszítve, rokoni összeköttetések s mindenféle svihákság útján egyekszik hatalmat, pénzt, állást, tekintélyes látszatot, gazdag feleséget szerezni. A századvégén, körülbelül 1880-tól az ő sorsa és viselkedése irodalmunk főtémája. Tolnai Lajos és kisebb művészi erővel Vértessi Arnold felháborodva ostorozza ürességét, gögjét, élősdiségét, Csiky tükröt tart erkölcsi züllyöttségére, szélhámos ingyenélése elé, Mikszáth éles szemmel rajzolja meg a Kathángy Menyhért-féle svihákat, aki a múltból legfeljebb bizonyos úri jómodort őrzött meg s minden erkölcsi komolyság nélkül, pusztán szélhámoság révén érvényesül. Ez a gentry, ha mégoly csillogó mázzal van is bevonva, nem sárarany, hanem sár.

2. Harag és megvetés helyett inkább részvét hatja át Gyulai szép kisregényét, az Egy pusztuló udvarház utolsó gazdáját, akinek alapjában rokonszenves hőse, Radnóthy Elek azért pusztul el, mert elavult osztályelőítéletei miatt nem képes beilleszkedni az újvilágba. Gyulai állásfoglalása vele szemben megértő együttérzés, de ugyanakkor annak érzetése, hogy hőse beteglelkű, hibbant ember. Arany László tollát részvét vezet Hübelle Balázs rajzában, aki Oblomovhoz hasonló az álmodozásban és semmitsemtevésben s végül életének a saját belső színvonalára alülyedésében. Rokon vele az Oblomovságban Reviczky Gyula Apai örökségének hőse, ez a finomlelkű, de éhietlen, dolgozni nem tudó, mert munkára soha nem nevelt gentry-ivadék. S amint a kapitalizmus felnövekszik és a pusztuló gentryszármazás egyre kevésbé elegendő a boldoguláshoz, amint a gentry kivételes helyzeti előnyök nélkül vesz részt a társadalmi harcban, benne sem mindig a bűnöst látják, hanem kezdik a kallódó értéket, széthulló osztálya és a kapitalista világ áldozatát észrevenni. Felfedezik, hogy néha ő is sárarany. Bíró Lajos Szentlélek lovagja (1914) c. egyébként elnagyolt regénye gentry-főhősének, Monostory Istvánnak »a géniusz ragyog a hom-

lokán», fölényesen okos, tehetséges ember, mégsem lesz belőle semmi, sőt elzüllik és elpusztul. Ami tönkreteszi őt, fegyelmezetlensége, képtelensége a szívós munkára, itállossága s főképp roppant gögje, amelynél fogva nem hajlandó együtt dolgozni az általa idegennek, sőt ellenségnek érzett zsidó kapitalistákkal. A géntyryben rejló értékek pusztulását legmeggyőzőbben Kaffka Margit »Színek és évek«-je mutatja be. Ennek hősnője, Pórtelky Magda már női sárarany. Azért került a sárba, mert az ő nemzedékében megláztultak a régi gazdasági és erkölcsi kapcsolatok, s ennek az asszonyok voltak az első áldozatai, mert a szétszakadt kapcsolatok az ő egyetlen menedékük volt. Előre sejt-hetjük, hogy megtaláljuk ezt a típust Mó-rize Zsigmond gazdag arcképcsarnokában is. Az Úri muri Szakmáry Zoltánja a mondott típus új változata.

A pesszimista hangulat, amely sze-rint a félféudális magyar viszonyok kö-zött minden kiváló emberre szükségszerű pusztulás vár, általános volt a kor (haladó irodalmában, Különösen kedvenc témája volt a vidéken élő költőknek, Juhász Gyulá-nak, Bodor Aladárnak, Oláh Gábornak. De Ady-nál szólt meg legszívbemarko-lóbb hangokon: »Ki magyar földön nagy sorsra vágyik, Rokkanva ér el az éjsza-kaig«. Majdnem szóról szóra így sóhajt fel Kerek Ferkó is egy átmulatott éjszaka után: »Itt mindenki, mindenki elsorvad, aki valami újjal akar előkerülni«. E tí-pusnak elhibázott külön változatát rajzol-gatja Szabó Dezso, főképp Segítség c. re-gényében. Nála ugyanis nem a dzsentry pusztul el, mert elmaradt az időből, ha-nem az élehetetlen fajmagyar zseni, mert az élelmes idegen közepesek összefognak ellene.

3. A dzsentry és ábrázolása útjának egyik utolsó állomását Krudy Gyulánál láthatjuk. Az a haragnélküli, szomorká-san mosolygó együttérzés, mellyel ez az író a hűsleveles szüröcsölése és a szép fekete zászlóasszonyok karjai közt céltala-nul halálba sétáló Rezeda Kázmérokot bemutatja, a hatalomból immár jórészt kicsöppent, meglehetősen ártalmatlanná vált osztálynak, egy haldokló osztály tag-jainak szól, akikre nem érdemes többé nagyon haragudni. Ezen a fokon már némi féllöntudatlan nosztalgia, a múlt utáni visszavágyódás is belekeveredik a nemesség szemléletébe.

Nemes és paraszt e korban már egy-aránt áldozat. A paraszt inkább a feudá-lis csökevényeké, a nagybirtoké, a nemes

inkább osztálya benneélő erkölcséé, amely megakadályozza, hogy lépést tartson a gazdasági fejlődéssel. A nemes valaha komikusnak nézték, aztán bűnösnek, vé-gül néha már részvételt tekintették.

A kapitalizmus kibontakozása során természetesen nemcsak a nemes és pa-raszt képe alakul át, hanem kirajzolódik a lassan létrejövő új osztály, a polgárság képe is. A tökefelhalmozódás képviselőjét, az uzorást a XVIII. század természetete-sen még ellenszenvvel festi (Csokonai). De a reformkortól kezdve, amikor lelkesedéssel sürgetik az ipart és a kereskedelmet, megjelennek irodalmunkban az iparos, a kereskedő és bankár rokonszenvesnek raj-zolt alakjai is (mint pl. Obernyik Károly dráma-hősei). Még a nemesi érdekek oly képviselője is mint Kemény, tisztelettel ír a bankárról (Férj és nő); méginkább Jókai, aki megálmodja Berend Ivánban a zseniális mérnök és Timár Mihályban a nagykereskedő alakját. Csiky (Vasember) és Mikszáth (A Noszty-fiú) még a század-fordulón is a dolgozót látja a polgárban, nem a kizsákmányolót, s haladó állás-pontnak számít, ha a léha nemessel mint önérzetes dolgozót állítják szembe. (Csiky Gergely Bárdy Gáborra a Vasember-ben és Mikszáth Tóth Mihályra a Noszty-fiú-ban). A kapitalizmus ekkor már nem el-érendő cél nálunk, hanem valóság, s kri-tikával kezdik szemlélni. Vajda János és Tolnai Lajos még csak azt vetik a pol-gárság szemére, hogy polgári önérzet hi-ján lévén nem tölti be demokratikus hi-vatását. A fiatalabbak kritikája már mé-lyebbre hatol. Acsády Ignác már látja a bankár szélhámos üzelmeit, (Fridényi bankja), egy Bródy Sándortól Kóbor Ta-máson, Molnár Ferencen át Nagy Lajosig és Déry Tiborig terjedő írói sor leleplezi a polgárban a kíméletlen kizsákmányolót, a parazita jólét következtében korrumpált, embertelen embert, Zsolt Béla szív-, erkölcs- és műveltség nélküli marakodó kispolgárokat rajzol, Márai burzsoái már egy haldokló, hanyatló osztály tagjai, hal-doklásukban némileg rokonok Krudy dzsentryjeivel. S e faló szemle végén sze-münkbe tűnik, hogy a polgári típusok közül is csak a rokonszenves Berend Iván és Timár Mihály alakja lett közismert, az ellenszenves polgári figurák nem, legföl-jebb csak Ambrus Zoltán nevésséges par-névi alakjai: Berzsényi báró és családja.

Mialatt azonban így a paraszt és a nemes alakját egyre borúsabb színekkel festi az irodalom. Szigligetinél már 1871-ben feltűnik egy biztató, újszerű jelenség,

a jövő csirája, a proletár. (Sztrájk). Kaszáknál már épp a szocializmus eszméi mentik meg a proletárt a fenyegető züllesztől, edzik keménnyé és tisztává (Egy ember élete, Angyalföld). Végül József Attila önmagát emeli lírájában a proletár példamutató típusává, mikor megmutatja magában az osztálytársadalomban vergődő, de minden nyomor, elnyomás és szenvedés közepette is a munkásság diadalában rendületlenül bízó dolgozó embert.

E röpke szemle végén talán önkéntelenül felmerül bennünk a kérdés, milyen változatait mutatja e tartós életű típusoknak a mai magyar irodalom. Könnyű a válasz: nem élnek benne többé, leg-

alább is a más ábrázoló részében nem. Érthető ez: társadalmunk a felszabadulás óta akkorát változott, hogy a régi modelleknek már csak hült helyét találjuk. Az elnyomás és elődség megszűntével Mokány és Stibor vajda, Macskaházy, Nyúzó és Réthy alispán nem folytathatják többé nálunk régi, bűnös üzelmeiket. A nép helyzete is gyökeresen megváltozott: a betyárrá lett földönfutó jobbágy ivadékát ma az állam támogatja földje művelésében, s a népi tehetség sem lesz ma már falu bolondja. A sárarany ma nem fekszik többé a sárban. Van, aki felemelje.

KOMLÓS ALADÁR

A Magyar Színháztársaság Ünnepi Hetéről

A Népművelési Minisztérium a Magyar Színház- és Filmművészeti Szövetséggel immár ötödik esztendeje rendezi meg a színházak szezonvégi találkozóját. Kezdetben csak a vidéki színházak fesztiváljaként indult ez a találkozó, amelyen minden nem fővárosi színházunk bemutatta az elmúlt év legjelentősebb vagy legjobb előadásban játszott darabját. Az elmúlt öt év folyamán egyre szélesedtek a fesztivál keretei: bekapcsolódtak a budapesti színházak is. Tavaly a Magyar Dráma Ünnepe elnevezéssel első sorban klasszikus és mai magyar darabjaink bemutatóit nézhettük végig. Az idén a fesztivál a Magyar Színháztársaság Ünnepi Hete elnevezést viselte és az eddigénél sokrétűbben tükrözte színházi kultúránkat. Ez évben került először sor operaelőadásokra is. Büszkéek lehetünk rá, hogy a két vidéki operaelőadás közül az egyik a mi szegedi színházunk Pillangókisasszonya volt, mégpedig nem is kis sikerrel; a másik a debreceni Csokonai Színház ugyancsak nagysikerű Bánk bán előadása.

Ezek az évente megtartott színházi fesztiválok tartalmuknál és jelentőségük-nél fogva is nemcsak a színház, nemcsak a színészvilág ügye. Egyetemes ügye ez mai magyar kultúránknak, a szocialista-

realista alkotás megvalósításáért a művészet bármelyik területén dolgozóknak. Szegedi írócsoportunk ezért küldte el tavaly két képviselőjét a fesztiválra, az idén pedig Kálmán László és Pataki Szilveszter vett részt mindvégig az ünnepi hét eseményein a Magyar Írók Szövetsége szegedi csoportja részéről. A fesztivál gazdagon bővelkedett színházi bemutatókban, szakmai és egyéb megbeszélésekben, találkozóknak. Legjelentősebb eseménye természetesen az idén is a záróvita volt az Országház kongresszusi termében, amelyen a fesztivál tanulságaiból kiindulva Major Tamás kétszeres Kossuth-díjas kiváló művész referátuma alapján megvitatásra került színháztársaságunk jelenlegi helyzete és ezen belül az egyik legfontosabb kérdés, a mai magyar drámaírás ügye.

Bennünket, az irodalmi élet munkásait ez a kérdés érint a legközvetlenebbül. Ez a színházi fesztivál évente visszatérő, állandó kérdése, amelyben jelentős eredményeket értünk ugyan el, de még mindig nem kielégítő ami e téren történt. Természetes dolog, hogy színházaink csak akkor tudják jól kivenni részüket népünk szocialista szellemű neveléséből a maguk sajátos eszközeivel, ha rendelkezésükre állnak értékes új magyar da-